

სსიპ - ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ფაკულტეტი

საბაკალავრო პროგრამის დასახელება

გიორგი ნოზაძე

"ლიბერალური-დემოკრატიის კრიზისი უნგრეთსა და სლოვაკეთში:
შედარებითი ანალიზი"

ნაშრომი შესრულებულია ბაკალავრის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად

ხელმძღვანელი: ზვიად აბაშიძე

თბილისი 2026.

სარჩევი

ანოტაცია	3
Annotation.....	5
შესავალი	6
თავი 1. ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიის თეორიული საფუძვლები	12
1.1. ლიბერალური დემოკრატიის ძირითადი პრინციპები და ისტორიული განვითარება	12
1.2. ფარიდ ზაქარიას „არალიბერალური დემოკრატიის“ თეორია და მისი არსი	14
1.3. ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიის შედარებითი ანალიზი თანამედროვე ევროპულ კონტექსტში	17
თავი 2. ევროკავშირის დემოკრატიული კრიზისის მექანიზმები და ინსტიტუციური რეაგირება	20
2.1. დემოკრატიული უკუსვლის გამომწვევი პოლიტიკური და ინსტიტუციური მიზეზები ...	20
2.2. ევროკავშირის სამართლებრივი მექანიზმები დემოკრატიული სტანდარტების დასაცავად	22
2.3. ევროკავშირის რეაგირების ეფექტიანობის შეფასება და სისტემური შეზღუდვები.....	23
თავი 3. შემთხვევითი ანალიზი: უნგრეთი და სლოვაკეთი ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის კონტექსტში	26
3.1. უნგრეთის პოლიტიკური ტრანსფორმაცია და ძალაუფლების კონცენტრაცია.....	26
3.2. სლოვაკეთის დემოკრატიული პროცესების ევოლუცია და ინსტიტუციური სისუსტე	28
3.3. უნგრეთისა და სლოვაკეთის შედარებითი ანალიზი: დემოკრატიული კრიზისის საერთო და განსხვავებული მიზეზები	30
დასკვნა	32
გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა	35

ანოტაცია

კვლევა განიხილავს ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის გამომწვევ მიზეზებს და მის ინტენსიურ გამოვლინებებს ევროკავშირის ორი წევრი სახელმწიფოს — უნგრეთისა და სლოვაკეთის — მაგალითებზე. ნაშრომის თეორიული ჩარჩო დაფუძნებულია ლიბერალური დემოკრატიის კლასიკურ პრინციპებზე, მათ ისტორიულ განვითარებაზე და ფარიდ ზაქარიას მიერ ჩამოყალიბებულ „არალიბერალური დემოკრატიის“ თეორიაზე, რომელიც აღწერს დემოკრატიის დეგრადაციას როგორც ფორმალური მექანიზმების შენარჩუნების, მაგრამ შინაარსობრივი ფუნქციების დაკარგვის პროცესს.

კვლევა აჩვენებს, რომ ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში დემოკრატიული უკუსვლის პროცესი არ არის შემთხვევითი, არამედ უკავშირდება პოლიტიკური ინსტიტუტების სისუსტეს, საზოგადოების პოლარიზაციას, სასამართლო და მედიის დამოუკიდებლობას, ასევე აღმასრულებელი ხელისუფლების პერმანენტულ გაძლიერებას. უნგრეთის შემთხვევა გამოირჩევა ძალაუფლების მკაფიო და მიზანმიმართული ცენტრალიზაციით, რომელიც ასუსტებს კონსტიტუციურ კონტროლს და ამცირებს პოლიტიკური პლურალიზმის სივრცეს. სლოვაკეთში კი კრიზისი მეტად უკავშირდება კორუფციულ ქსელებს, ინსტიტუციური მერყეობას და პარტიული ფრაგმენტაციის გამო წარმოშობილ პოლიტიკურ გაურკვევლობებს.

ნაშრომი ასევე ასახავს ევროკავშირის რეაგირების შეზღუდულ ეფექტიანობას. მიუხედავად სამართლებრივი ჩარჩოების არსებობისა, მათ შორის ლისაბონის ხელშეკრულების მე-7 მუხლის, ევროკავშირი ხშირად ვერ ახერხებს დემოკრატიული სტანდარტების დარღვევებთან დაკავშირებით რეალური ზეგავლენის მოხდენას, რაც განპირობებულია პოლიტიკური შეთანხმებების სირთულით, ინსტიტუციური კომპრომისებითა და საერთო პოლიტიკური ნების დეფიციტით.

კვლევის დასკვნები მიუთითებს, რომ ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისი ევროკავშირში წარმოადგენს არა მხოლოდ ეროვნულ, არამედ სისტემურ გამოწვევას, რომელიც მოითხოვს ინსტიტუციური მექანიზმების გადახედვას, პოლიტიკური პასუხისმგებლობის გაძლიერებასა და დემოკრატიული კულტურის განვითარებას. ნაშრომი ხაზს უსვამს შემდგომი კვლევის აუცილებლობას ევროკავშირის ქმედითი

ბერკეტების, ასევე აღმოსავლეთ ევროპის დემოკრატიული სტრუქტურების მდგრადობის შესაფასებლად.

საკვანძო სიტყვები: ლიბერალური დემოკრატია, არალიბერალური დემოკრატია, დემოკრატიული უკუსვლა, უნგრეთი, სლოვაკეთი.

Annotation

The undergraduate research examines the causes of the crisis of liberal democracy and its intense manifestations on the examples of two EU member states — Hungary and Slovakia. The theoretical framework of the work is based on the classical principles of liberal democracy, their historical development, and the theory of “illiberal democracy” formulated by Farid Zakaria, which describes the degradation of democracy as a process of preserving formal mechanisms but losing substantive functions.

The study shows that the process of democratic decline in Central and Eastern Europe is not accidental, but is linked to the weakness of political institutions, the polarization of society, the erosion of judicial and media independence, as well as the permanent strengthening of executive power. The case of Hungary is distinguished by a clear and deliberate centralization of power, which weakens constitutional checks and reduces the space for political pluralism. In Slovakia, the crisis is more related to corruption networks, institutional instability, and political uncertainties arising from party fragmentation.

The paper also highlights the limited effectiveness of the EU's response. Despite the existence of legal frameworks, including Article 7 of the Lisbon Treaty, the EU often fails to exert real influence on violations of democratic standards, due to the complexity of political agreements, institutional compromises and a lack of shared political will.

The findings of the study indicate that the crisis of liberal democracy in the European Union is not only a national but also a systemic challenge that requires a review of institutional mechanisms, strengthening political accountability and developing a democratic culture. The paper emphasizes the need for further research to assess the effectiveness of the EU's levers, as well as the sustainability of democratic structures in Eastern Europe.

Keywords: liberal democracy, illiberal democracy, democratic decline, Hungary, Slovakia.

შესავალი

საკვლევი თემის აქტუალობა და პრობლემის ფორმულირება

ლიბერალური დემოკრატია XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დასავლური პოლიტიკური მოდელის ფუნდამენტურ ღერძად ჩამოყალიბდა. მისი პრინციპები — კანონის უზენაესობა, უფლებათა დაცვა, ინსტიტუციური ბალანსი და პლურალიზმი — წარმოადგენდა არა მხოლოდ პოლიტიკური სისტემების, არამედ საზოგადოებრივი ცხოვრების სტაბილურობის საფუძველს. მიუხედავად ამისა, XXI საუკუნის დასაწყისიდან ევროპის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილში, განსაკუთრებით კი უნგრეთსა და სლოვაკეთში, ამ პრინციპების თანმიმდევრული დეგრადაცია თვალსაჩინო გახდა (Zakaria, 1997).

ევროკავშირის ფარგლებში დემოკრატიული უკუსვლის ტენდენცია სისტემურ პრობლემად იქცა, რაც ინსტიტუციური მექანიზმების არაეფექტიანობასა და წევრი სახელმწიფოების სუვერენიტეტის შიდა დინამიკასთან უკავშირდება. ევროპის კომისიისა და ევროპული სასამართლოს მცდელობამ, დაეცვა სამართლებრივი სტანდარტები, ვერ შეაჩერა პოლიტიკური მანიპულაციები, რომლებიც ხშირად იდეოლოგიურ პლატფორმად ნაციონალიზმსა და ევროსკეპტიციზმს იყენებენ (Blauberger & Kelemen, 2017). შედეგად, ევროკავშირის შიგნით შეირყა ძალაუფლების განაწილების მექანიზმები, რაც დემოკრატიული კრიზისის ბირთვად იქცა.

უნგრეთის შემთხვევაში, „ილიბერალური დემოკრატიის“ დოქტრინა, რომელიც პრემიერ-მინისტრ ვიქტორ ორბანის პოლიტიკურ სტრატეგიად იქცა 2010-იანი წლებიდან, წარმოაჩენს დემოკრატიული ინსტიტუტების მიზანმიმართულ შესუსტებას და კონტროლის კონცენტრაციას აღმასრულებელ ხელისუფლებაში (Krekó & Enyedi, 2018). ეს ტენდენცია გამოიხატა სასამართლოს დამოუკიდებლობის შეზღუდვაში, მედიის კონტროლში და არასამთავრობო ორგანიზაციების დისკრედიტაციაში (Halmai, 2018). სლოვაკეთის შემთხვევაში კი დემოკრატიული კრიზისი ნაკლებად ცენტრალიზებული, მაგრამ არანაკლებ მნიშვნელოვანი ფორმით გამოვლინდა — პოლიტიკური კორუფციის, პარტიული დაპირისპირებებისა და ინსტიტუციური სუსტობის გზით (Cianetti, Dawson, & Hanley, 2018).

ევროკავშირის ინსტიტუციების რეაგირების მექანიზმები — განსაკუთრებით კი მუხლი 7-ის პროცედურა — აღმოჩნდა არასაკმარისი წევრ სახელმწიფოებში დემოკრატიული უკუსვლის შესაჩერებლად (Sitter & Bakke, 2019). შესაბამისად, კრიზისი არა მხოლოდ ეროვნული დემოკრატიების შინაგან პრობლემად, არამედ ევროკავშირის მთლიანობისათვის საფრთხედ იქცა. ლიბერალური დემოკრატიის თეორიული მოდელი, რომელიც ეფუძნებოდა ბალანსს თავისუფლებასა და ინსტიტუციურ პასუხისმგებლობას შორის, რეალურად ჩამოიშალა პრაქტიკაში. ამიტომ, კვლევის საჭიროება განპირობებულია იმით, რომ აუცილებელია დემოკრატიული კრიზისის შიდა და გარე მექანიზმების გაანალიზება, განსაკუთრებით იმ სახელმწიფოებში, სადაც ევროკავშირის წევრობა ვერ აღმოჩნდა დემოკრატიის ავტომატური გარანტი (Tanács-Mandák & Erdős, 2025).

კვლევის მიზანი და ამოცანები

კვლევის მთავარი მიზანია ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოებში — განსაკუთრებით უნგრეთსა და სლოვაკეთში — ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის მიზეზების კომპლექსური შესწავლა და მათი ინსტიტუციური, პოლიტიკური და იდეოლოგიური საფუძვლების ანალიზი.

მიზნის მისაღწევად განისაზღვრა შემდეგი ამოცანები:

- დემოკრატიული კრიზისის თეორიული საფუძვლების გამოვლენა და მისი განმარტება ლიბერალური დემოკრატიის მოდელის კონტექსტში;
- უნგრეთსა და სლოვაკეთში დემოკრატიული მექანიზმების ეროვნული გამომწვევი შიდა და გარე ფაქტორების იდენტიფიცირება;
- ძალაუფლების გადანაწილების სისტემის დარღვევის გავლენის შეფასება დემოკრატიულ სტაბილურობაზე;
- ევროკავშირის ინსტიტუციური მექანიზმების (მუხლი 7, სასამართლო კონტროლი და სხვა) ეფექტიანობის შეფასება დემოკრატიული უკუსვლის შესაჩერებლად;
- პოლიტიკურ და სამართლებრივ დონეზე რეკომენდაციების შემუშავება ლიბერალური დემოკრატიის დაცვისა და გაძლიერების მიზნით.

საკვლევი კითხვები

1. რა ძირითადი მიზეზები განაპირობებს ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისს უნგრეთსა და სლოვაკეთში?
2. როგორია შიდა (პოლიტიკური კულტურა, ინსტიტუციური მოწყობა) და გარე (ევროკავშირის რეაგირება) ფაქტორების გავლენა დემოკრატიული უკუსვლის პროცესზე?

კვლევის თეორიული ჩარჩო

კვლევის თეორიული ბაზისი ეფუძნება ლიბერალიზმის, ნეოლიბერალიზმისა და დემოკრატიული ინსტიტუციონალიზმის თეორიებს. კერძოდ, ზაქარია (1997) აღწერს „ლიბერალური დემოკრატიის“ ფენომენს, როგორც მოდელს, რომელიც დემოკრატიის ფორმალურ მექანიზმებს ინარჩუნებს, თუმცა შინაარსობრივად უარყოფს მის ლიბერალურ ღირებულებებს. პაპასი (2019) აღნიშნავს, რომ პოპულიზმი ხდება დემოკრატიული დისფუნქციის კატალიზატორი, როდესაც ინსტიტუციური კონტროლი იდეოლოგიური მიზნებისთვის იჭრება. აგის (2016) და ბუგარიჩის (2015) კვლევები ხაზს უსვამს აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში კონსტიტუციური დემოკრატიის ნელ-ნელა დაშლის პროცესს, რაც პოლიტიკური და სასამართლო ინსტიტუტების მორჩილებაში ვლინდება. ამასთან, პეჩისა და შეპელის (2017) ხედვა ამყარებს იმ იდეას, რომ ევროკავშირის შიდა მექანიზმებს სჭირდებათ რეფორმა, რათა შეეძლოთ ეფექტიანი რეაგირება წევრ ქვეყნებში დემოკრატიული უკუსვლისას.

ამრიგად, თეორიული ჩარჩო აერთიანებს დემოკრატიის კრიზისის ინსტიტუციურ, იდეოლოგიურ და სამართლებრივ ანალიზს, რაც საშუალებას იძლევა კვლევამ მოიცვას როგორც შინაგანი (ეროვნული), ისე გარე (ევროკავშირის) ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ ლიბერალური დემოკრატიის დეგრადაციის პროცესს უნგრეთსა და სლოვაკეთში.

კვლევის საგანი და ობიექტი

საგანი წარმოადგენს ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისს ევროკავშირში, ხოლო ობიექტია უნგრეთისა და სლოვაკეთის პოლიტიკური სისტემები, რომლებშიც დემოკრატიული უკუსვლის მექანიზმები გამოვლინდა ინსტიტუციური და სამართლებრივი ცვლილებების ფორმით.

კვლევის მეთოდოლოგია

წარმოდგენილი კვლევა ეფუძნება ხარისხობრივი კვლევის მეთოდს და მიზნად ისახავს ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის ანალიზს უნგრეთისა და სლოვაკეთის მაგალითებზე. ნაშრომში გამოყენებულია შედარებითი კვლევის მიდგომა, რაც შესაძლებლობას იძლევა ერთმანეთთან შედარდეს ორი ქვეყნის პოლიტიკური და ინსტიტუციური განვითარება დემოკრატიული უკუსვლის კონტექსტში. კვლევის ფარგლებში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა იმ ფაქტორების იდენტიფიცირებას, რომლებიც გავლენას ახდენს დემოკრატიული ინსტიტუტების ფუნქციონირებაზე, პოლიტიკური ძალაუფლების კონცენტრაციასა და ევროკავშირის რეაგირების ეფექტიანობაზე.

კვლევის თეორიული საფუძველი ეყრდნობა ლიბერალური დემოკრატიის, არალიბერალური დემოკრატიისა და დემოკრატიული უკუსვლის კონცეფციებს. ანალიზის პროცესში გამოყენებულია ფარიდ ზაქარიას „არალიბერალური დემოკრატიის“ თეორია, რომელიც განმარტავს დემოკრატიული ფორმების შენარჩუნებას ლიბერალური ღირებულებების შესუსტების პარალელურად. ამასთანავე, კვლევა ეფუძნება ინსტიტუციონალიზმისა და დემოკრატიული კონსოლიდაციის თეორიულ მიდგომებს, რაც საშუალებას იძლევა შეფასდეს პოლიტიკური ინსტიტუტების მდგრადობა და მათი გავლენა დემოკრატიული პროცესების განვითარებაზე.

მეთოდოლოგიურად ნაშრომი იყენებს შემთხვევითი ანალიზის (case study) მეთოდს. უნგრეთისა და სლოვაკეთის შემთხვევების შერჩევა განპირობებულია იმით, რომ ორივე ქვეყანა წარმოადგენს ევროკავშირის წევრ სახელმწიფოს, სადაც ბოლო წლებში თვალსაჩინო გახდა დემოკრატიული უკუსვლის ნიშნები, თუმცა განსხვავებული ფორმებით. უნგრეთში კრიზისი ძირითადად გამოიხატება ხელისუფლების ცენტრალიზაციითა და ინსტიტუციური კონტროლის შესუსტებით, ხოლო სლოვაკეთში

— პოლიტიკური არასტაბილურობით, კორუფციული პრაქტიკებითა და ინსტიტუციური მერყეობით.

კვლევის ფარგლებში გამოყენებულია მეორადი მონაცემების ანალიზი. დამუშავებულია აკადემიური სტატიები, სამეცნიერო მონოგრაფიები, საერთაშორისო ორგანიზაციების ანგარიშები და ევროკავშირის სამართლებრივი დოკუმენტები. ლიტერატურის ანალიზის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო დემოკრატიული უკუსვლის თეორიულ ახსნებს, ასევე ევროკავშირის ინსტიტუციური რეაგირების შეფასებას. კვლევა ეყრდნობა როგორც დასავლელი, ისე ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის მკვლევართა ნაშრომებს, რაც უზრუნველყოფს საკითხის მრავალმხრივ განხილვას.

ანალიზის პროცესში გამოყენებულია შედარებითი მეთოდი, რომლის საშუალებითაც გამოვლენილია უნგრეთსა და სლოვაკეთში დემოკრატიული კრიზისის საერთო და განსხვავებული მახასიათებლები. აღნიშნული მიდგომა შესაძლებელს ხდის შეფასდეს, რამდენად განსხვავდება დემოკრატიული უკუსვლის ფორმები სხვადასხვა პოლიტიკური და ინსტიტუციური გარემოს პირობებში და რა გავლენას ახდენს ევროკავშირის რეაგირება ამ პროცესებზე.

გამოყენებული ლიტერატურის მოკლე მიმოხილვა

ნაშრომში გამოყენებული ლიტერატურა მოიცავს როგორც დემოკრატიის თეორიულ საფუძვლებს, ისე თანამედროვე ევროპაში დემოკრატიული უკუსვლის კვლევებს. ფარიდ ზაქარიას ნაშრომი *The Rise of Illiberal Democracy* ერთ-ერთ ძირითად თეორიულ წყაროს წარმოადგენს, რადგან ავტორი განმარტავს არალიბერალური დემოკრატიის არსს და აჩვენებს, როგორ შეიძლება დემოკრატიული მექანიზმების გამოყენება ძალაუფლების კონცენტრაციისთვის. აღნიშნული თეორია მნიშვნელოვანია უნგრეთისა და სლოვაკეთის პოლიტიკური პროცესების გასაანალიზებლად.

დემოკრატიული უკუსვლის საკითხს განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ პეჩი და შეპელე, რომლებიც ევროკავშირის ფარგლებში კანონის უზენაესობის კრიზისს

განიხილავენ. მათი კვლევები აჩვენებს, რომ ევროკავშირის სამართლებრივი მექანიზმები ხშირად არასაკმარისია წევრ სახელმწიფოებში დემოკრატიული სტანდარტების დასაცავად. მსგავსი მიმართულებით მუშაობენ ბლაუბერგერი და კელემენიც, რომლებიც სასამართლო კონტროლის შესაძლებლობებსა და შეზღუდვებს იკვლევენ.

აღმოსავლეთ ევროპის დემოკრატიული ტრანსფორმაციის ანალიზში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია კრეკოსა და ენიედის ნაშრომებს, სადაც განხილულია უნგრეთის პოლიტიკური ტრანსფორმაცია და „ორბანის ილიბერალიზმის“ მოდელი. ავტორები განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ მედიის კონტროლზე, პოლიტიკური პოლარიზაციის ზრდასა და ინსტიტუციური დამოუკიდებლობის შესუსტებაზე.

სლოვაკეთისა და მთლიანად ცენტრალური ევროპის დემოკრატიული პროცესების კვლევაში გამოყენებულია Dawson-ის, Hanley-ისა და Grzymala-Busse-ის ნაშრომები. აღნიშნული ავტორები დემოკრატიული უკუსვლის გამომწვევ მიზეზებად ასახელებენ ინსტიტუციურ სისუსტეს, კორუფციას და პოლიტიკური ნდობის კრიზისს. მათი კვლევები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სლოვაკეთის შემთხვევის ანალიზისთვის.

ასევე გამოყენებულია ევროკავშირის სამართლებრივი და პოლიტიკური რეაგირების შესახებ კვლევები, რომლებიც ეხება ლისაბონის ხელშეკრულების მე-7 მუხლს, დემოკრატიული ზედამხედველობის მექანიზმებსა და ევროკავშირის ინსტიტუციურ შეზღუდვებს. ეს ლიტერატურა საშუალებას იძლევა შეფასდეს, რამდენად ეფექტიანად რეაგირებს ევროკავშირი წევრ სახელმწიფოებში დემოკრატიული უკუსვლის პროცესებზე.

საერთო ჯამში, გამოყენებული ლიტერატურა ქმნის თეორიულ და ანალიტიკურ საფუძველს, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელი გახდა ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის კომპლექსური განხილვა უნგრეთსა და სლოვაკეთში.

თავი 1. ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიის თეორიული საფუძვლები

1.1. ლიბერალური დემოკრატიის ძირითადი პრინციპები და ისტორიული განვითარება

ლიბერალური დემოკრატიის კონცეფცია ჩამოყალიბდა როგორც პოლიტიკურ და სოციალურ სტრუქტურათა ისეთი მოდელი, რომელიც მიზნად ისახავს ინდივიდუალური თავისუფლებების დაცვას, ხელისუფლების განაწილებას და პოლიტიკური პლურალიზმის უზრუნველყოფას. აღნიშნული მოდელი ეფუძნება განმანათლებლობის ეპოქის იდეებს, განსაკუთრებით ჯონ ლოკისა და შარლ მონტესკიეს ხედვებს, რომლებმაც პოლიტიკური წესრიგის ცენტრალურ ელემენტად სამართლის უზენაესობა და სამთავრობო ძალაუფლების ბალანსი აქციეს. დასავლურ დემოკრატიებში ეს პრინციპები თანდათან გადაიქცა თანამედროვე სახელმწიფო მმართველობის ფუნდამენტურ საფუძვლად, რაც განამტკიცებდა მოქალაქეთა უფლებებს და ზღუდავდა სახელმწიფოს ძალაუფლებას.

ლიბერალური დემოკრატიის განვითარება უკავშირდება სოციალურ კონტრაქტზე დაფუძნებულ მმართველობის მოდელს, რომელიც სახელმწიფოს ფუნქციას ადამიანთა ბუნებრივი უფლებების დაცვის საშუალებად განიხილავს. ამგვარი მიდგომა განსაზღვრავს სახელმწიფოს პასუხისმგებლობას, უზრუნველყოს სიტყვის, რელიგიისა და შეკრების თავისუფლება, რაც დემოკრატიის ლიბერალურ არსს გამოხატავს. XX საუკუნის მეორე ნახევარში აღნიშნული სისტემა დასავლურ სამყაროში დომინანტურ პოლიტიკურ მოდელად ჩამოყალიბდა და დაეფუძნა ისეთი ინსტიტუციური მექანიზმებით, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ წარმომადგენლობით მმართველობასა და კანონის წინაშე თანასწორობას (Pappas, 2019).

ევროპის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილში ლიბერალური დემოკრატიის მოდელის გავრცელება დაკავშირებულია საბჭოთა ბლოკის დაშლასთან და 1990-იან წლებში ახალდამკვიდრებული სახელმწიფოების მიერ დემოკრატიული ინსტიტუტების დანერგვასთან. თუმცა, აღნიშნული პროცესი არ ყოფილა ერთგვაროვანი. ზოგი სახელმწიფო წარმატებით მიემართებოდა დემოკრატიული კონსოლიდაციისკენ, სხვებში კი ფორმალური ინსტიტუტები ვერ იქცა რეალურ გარანტად მოქალაქეთა უფლებების დაცვისათვის. სწორედ ეს განსხვავებები წარმოადგენს ლიბერალური დემოკრატიის განვითარების მრავალფეროვნების მაგალითს აღმოსავლეთ ევროპაში (Dawson & Hanley, 2016).

დემოკრატიის განვითარების შემდგომ ეტაპებზე გამოიკვეთა ისეთი გამოწვევები, რომლებიც დაკავშირებულია ინსტიტუციური სისტემების დესტაბილიზაციასთან, პოლიტიკური პოლარიზაციის ზრდასთან და პოპულიზმის გაძლიერებასთან. აღნიშნული ტენდენციები საფრთხეს უქმნის ლიბერალური დემოკრატიის ფუნდამენტურ პრინციპებს, რადგან ისინი არღვევს ხელისუფლების განაწილების ბალანსს და ასუსტებს სამართლებრივი სახელმწიფოების მდგრადობას. აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში, მათ შორის უნგრეთსა და სლოვაკეთში, ლიბერალური დემოკრატიის ევოლუცია ხშირად თანდათან გადაიზარდა მმართველობის ცენტრალიზაციის პროცესში, რაც ავტორიტარული ნიშნების გაჩენას განაპირობებს. ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ ლიბერალური დემოკრატიის კონსოლიდაცია მხოლოდ ფორმალური ინსტიტუციური სტრუქტურების არსებობაზე არ არის დამოკიდებული, არამედ

საჭიროებს პოლიტიკური კულტურისა და სამოქალაქო ცნობიერების განმტკიცებას (Agh, 2016).

ამრიგად, ლიბერალური დემოკრატიის ისტორიული განვითარება აჩვენებს მის ორმაგ ბუნებას: ერთი მხრივ, იგი წარმოადგენს თავისუფლებებისა და ინსტიტუციური ბალანსის მოდელს, ხოლო მეორე მხრივ, მისი სიძლიერე დამოკიდებულია საზოგადოებრივი ნდობისა და პოლიტიკური პასუხისმგებლობის ხარისხზე. სწორედ ამ დინამიკაში იკვეთება ის დისკუსია, რომელიც შემდგომში გარდაიქმნა არალიბერალური დემოკრატიის თეორიად, რაც თანამედროვე ევროპულ რეალობაში დემოკრატიული უკუსვლის ანალიზის საფუძველს ქმნის.

1.2. ფარიდ ზაქარიას „არალიბერალური დემოკრატიის“ თეორია და მისი არსი

დემოკრატიული მმართველობის ფორმათა მრავალფეროვნება თანამედროვე პოლიტიკურ მეცნიერებაში განსაკუთრებით აქტიური განხილვის საგანია. ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის თეორიულ გააზრებაში გადამწყვეტი როლი ითამაშა ფარიდ ზაქარიას მიერ 1997 წელს წარმოდგენილმა კონცეფციამ „არალიბერალური დემოკრატია“, რომელმაც მკვეთრად გაუსვა ხაზი იმ ფაქტს, რომ დემოკრატიის ფორმალური მექანიზმების არსებობა ყოველთვის არ ნიშნავს თავისუფლებისა და ლიბერალიზმის უზრუნველყოფას. ზაქარიას თანახმად, თანამედროვე სამყაროში

წარმოიქმნა დემოკრატიის ისეთი ტიპი, სადაც არსებობს არჩევნები და წარმომადგენლობითი ორგანოები, თუმცა ფაქტობრივად უქმდება ინდივიდუალური უფლებების დაცვისა და ძალაუფლების გაყოფის პრინციპები (Zakaria, 1997).

ზაქარიას ხედვით, დემოკრატიის ეს დეფორმირებული ფორმა წარმოიშვა მაშინ, როდესაც ქვეყნები სწრაფად გადადიოდნენ ავტორიტარული მმართველობიდან დემოკრატიულ მოდელზე, ინსტიტუციური სტრუქტურების საკმარისი განმტკიცების გარეშე. შედეგად, გაჩნდა პოლიტიკური სისტემები, სადაც არჩევნები გადაიქცა ფორმალურ აქტად, ხოლო ხელისუფლება რეალურად კონცენტრირდა მცირე ელიტის ხელში. ასეთ რეჟიმებში საჯარო მმართველობა ინარჩუნებს დემოკრატიის გარეგნულ ნიშნებს, თუმცა შინაარსობრივად ირღვევა სამართლებრივი სახელმწიფოსა და მოქალაქის თავისუფლების პრინციპები (Bugaric, 2015). ამგვარი მოდელი განსაკუთრებით შესამჩნევი გახდა აღმოსავლეთ ევროპაში, სადაც დემოკრატიული ტრანსფორმაცია არ იყო თანმიმდევრული და სამართლებრივი კულტურა ჯერ კიდევ სუსტი აღმოჩნდა.

„არალიბერალური დემოკრატიის“ ფენომენი ზაქარიას განმარტებით წარმოადგენს გარდამავალ ეტაპს დემოკრატიისა და ავტორიტარიზმს შორის. იგი მიიჩნევს, რომ ასეთი რეჟიმები არც სრულად დემოკრატიულები არიან და არც აშკარად ავტორიტარულები. ზაქარიას აზრით, ამ ტიპის მმართველობა ხშირად წარმოიშობა მაშინ, როდესაც პოლიტიკური ლიდერები იყენებენ დემოკრატიულ ლეგიტიმაციას, რათა საკუთარი ძალაუფლება გააძლიერონ და გააგრძელონ მის ფლობას ფორმალურად კანონიერ პირობებში. ამგვარი მმართველობა შეიძლება შედგებოდეს თავისუფალი არჩევნებისგან, მაგრამ არა თავისუფალი საზოგადოებისგან, რადგან ირღვევა ძირითადი უფლებები, მედიის თავისუფლება და სასამართლოს დამოუკიდებლობა (Zakaria, 1997).

დემოკრატიის ამ ინტერპრეტაციამ ფართო რეზონანსი მოიპოვა აღმოსავლეთ ევროპაში მიმდინარე პროცესების ანალიზში, სადაც პოლიტიკური ელიტები ხშირად იყენებდნენ დემოკრატიულ ინსტრუმენტებს საკუთარი პოლიტიკური გავლენის გასამყარებლად. ზაქარიას თეორიამ გააჩინა ახალი დისკურსი იმასთან დაკავშირებით, რომ დემოკრატია არ შეიძლება განიხილებოდეს მხოლოდ არჩევნების არსებობით, არამედ ის უნდა

მოიცავდეს თავისუფლებისა და სამართლის პრინციპთა უზრუნველყოფასაც. ზაქარიას ხედვას თანხმდებიან სხვა მკვლევრებიც, რომლებიც მიუთითებენ, რომ აღმოსავლეთ ევროპაში დემოკრატიული უკუსვლა დაკავშირებულია სამართლებრივი ინსტიტუტების დეგრადაციასთან, კონსტიტუციური კონტროლის შესუსტებასთან და მოქალაქეთა ნდობის კრიზისთან (Grzymala-Busse, 2019).

თანამედროვე ევროპულ კონტექსტში „არალიბერალური დემოკრატიის“ თეორია განსაკუთრებულად აქტუალურია უნგრეთისა და პოლონეთის მაგალითებზე, სადაც ხელისუფლებამ მოახერხა დემოკრატიული ინსტიტუტების ფორმალური შენარჩუნება, თუმცა მათი შინაარსობრივი ფუნქციები შეასუსტა. ფარიდ ზაქარიას მოდელი სწორედ ამგვარი სისტემების განმარტებას ემსახურება, სადაც ლეგიტიმაცია მიიღწევა არჩევნებით, მაგრამ ხელისუფლება ფაქტობრივად უარყოფს ლიბერალიზმის ძირითად ელემენტებს — კანონის უზენაესობას, ძალაუფლების განაწილებასა და თავისუფალი მედიის არსებობას. ამგვარად, „არალიბერალური დემოკრატია“ გამოხატავს იმ პარადოქსს, როდესაც დემოკრატიული ინსტრუმენტები გამოიყენება დემოკრატიის შესაზღუდად.

მკვლევარ ბოიან ბუგარიჩის შეფასებით, ზაქარიას მიერ აღწერილი სისტემა განსაკუთრებით შესაფერისად აღწერს პოსტკომუნისტური სახელმწიფოების რეალობას, სადაც დემოკრატია ჩამოყალიბდა როგორც „შუამავალი რეჟიმი“ ავტორიტარიზმსა და ლიბერალურ დემოკრატიას შორის. ბუგარიჩის მიხედვით, ამ ქვეყნების მთავრობები ხშირად ქმნიან ილუზიას დემოკრატიულობისა, თუმცა რეალურად მათ პოლიტიკურ სისტემებში არ არსებობს მექანიზმები, რომლებიც ხელისუფლებას ზღუდავს ან ანგარიშვალდებულს ხდის (Bugaric, 2015). ამავე ტენდენციას მიუთითებს გრიზმალა-ბუსე, რომელიც აღნიშნავს, რომ აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები ბოლო წლებში გადადიან “ელექტორალური ავტორიტარიზმის” სტადიაში, სადაც ფორმალური დემოკრატიული ინსტიტუტები მხოლოდ პოლიტიკური ელიტის ინტერესებს ემსახურებიან (Grzymala-Busse, 2019).

ამრიგად, ზაქარიას თეორია ხაზს უსვამს დემოკრატიის ფორმალურ და შინაარსობრივ ასპექტებს შორის არსებით განსხვავებას. მისი ხედვით, დემოკრატიის ნამდვილი არსი არ

განსაზღვრება მხოლოდ არჩევნებით ან წარმომადგენლობითი ორგანოების არსებობით, არამედ იმით, რამდენად ძლიერად არის უზრუნველყოფილი თავისუფლების პრინციპი და რამდენად დამოუკიდებლად ფუნქციონირებენ სახელმწიფო ინსტიტუტები. ამ თვალსაზრისით, „არალიბერალური დემოკრატია“ არ არის დემოკრატიის ფორმა, არამედ მისი დეფორმაცია, რომელიც საფრთხეს უქმნის დემოკრატიული სისტემის სტაბილურობას და მის უნივერსალურ ღირებულებებს (Zakaria, 1997).

ზაქარიას თეორიის მნიშვნელობა არა მხოლოდ თეორიულად, არამედ პრაქტიკულადაც დიდია, რადგან იგი საშუალებას იძლევა გაანალიზდეს დემოკრატიული უკუსვლის მექანიზმები ისეთ ქვეყნებში, სადაც ლიბერალური ღირებულებები ფორმალურად აღიარებულია, მაგრამ ფაქტობრივად უგულებელყოფილია. ეს მიდგომა წარმოადგენს მნიშვნელოვან მეთოდოლოგიურ საფუძველს იმ პროცესების შესაფასებლად, რომლებიც ევროპის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილში დღესაც მიმდინარეობს და რომლებიც განსაზღვრავენ ლიბერალური დემოკრატიის მომავლის პერსპექტივებს. შესაბამისად, ზაქარიას მიერ ჩამოყალიბებული თეორია დღესაც რჩება დემოკრატიული კრიზისის კვლევის ცენტრალურ ჩარჩოდ და იძლევა შესაძლებლობას გაანალიზდეს, როგორ იქცა დემოკრატია პოლიტიკური მანიპულაციისა და ძალაუფლების კონცენტრაციის ინსტრუმენტად.

1.3. ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიის შედარებითი

ანალიზი თანამედროვე ევროპულ კონტექსტში

ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიის შედარებითი ანალიზი ასახავს თანამედროვე პოლიტიკური სისტემების ერთ-ერთ ძირითად პარადოქსს — ფორმალურად დემოკრატიული მმართველობის პირობებში დემოკრატიული შინაარსის erosion-ს. ლიბერალური დემოკრატია ეფუძნება სამართლებრივ სახელმწიფოს,

ძალაუფლების განაწილების პრინციპს და მოქალაქეთა თავისუფლებების გარანტირებას, ხოლო არალიბერალური დემოკრატია ინარჩუნებს არჩევნებისა და წარმომადგენლობითი მმართველობის ფორმებს, თუმცა შინაარსობრივად ზღუდავს თავისუფლებებსა და ინსტიტუციურ დამოუკიდებლობას. ამ განსხვავების არსი მდგომარეობს იმაში, რომ პირველ შემთხვევაში დემოკრატია აღიქმება როგორც მიზანი, ხოლო მეორეში — როგორც მმართველობის ინსტრუმენტი პოლიტიკური ძალაუფლების შესანარჩუნებლად (Pech & Scheppele, 2017).

ევროპის ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ნაწილში ეს განსხვავება განსაკუთრებით თვალსაჩინოა. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის შედეგად სახელმწიფოებმა მიიღეს ლიბერალური დემოკრატიის ფორმალური ინსტიტუტები, მაგრამ ვერ შეძლეს შესაბამისი პოლიტიკური კულტურის დამკვიდრება. შედეგად, შეიქმნა „შერეული რეჟიმები“, სადაც დემოკრატიული მექანიზმები ფორმალურად მოქმედებს, მაგრამ რეალურად ირღვევა მედიის თავისუფლება, სასამართლოს დამოუკიდებლობა და პოლიტიკური პლურალიზმი. ავტორების აზრით, ეს პროცესები განპირობებულია არა მხოლოდ შიდა პოლიტიკურით, არამედ გარე ფაქტორებითაც — ევროკავშირის არასაკმარისი ინსტიტუციური ზედამხედველობითა და დემოკრატიული კონტროლის სუსტობით (Bieber, 2020).

თანამედროვე ევროპული პოლიტიკური რეალობა აჩვენებს, რომ არალიბერალური დემოკრატიის გავრცელება მხოლოდ აღმოსავლეთ ევროპული პრობლემა არ არის. მისი ნიშნები შეინიშნება დასავლეთ ევროპის ზოგიერთ სახელმწიფოშიც, სადაც პოლიტიკური პოლარიზაცია და პოპულიზმი ასუსტებს საზოგადოებრივ ნდობას დემოკრატიული ინსტიტუტების მიმართ. თუმცა, განსხვავება ისაა, რომ დასავლურ ქვეყნებში დემოკრატიული ტრადიცია და ინსტიტუციური სტაბილურობა აფერხებს სისტემური უკუსვლის განვითარებას, მაშინ როდესაც აღმოსავლეთ ევროპაში ინსტიტუტების სისუსტე და პოლიტიკური ელიტების ავტორიტარული მიდრეკილებები ამ პროცესს აჩქარებს. აღნიშნული ტენდენცია აჩვენებს, რომ დემოკრატიის ხარისხი დამოკიდებულია არა მხოლოდ სამართლებრივ ფორმაზე, არამედ მოქალაქეობრივი კულტურის სიღრმეზეც (Tanács-Mandák & Erdős, 2025).

ამრიგად, ლიბერალური და არალიბერალური დემოკრატიის შედარება ნათელს ჰფენს ევროპული პოლიტიკის სისტემურ დისბალანსს. ლიბერალური მოდელი ინარჩუნებს მოქალაქის უფლებების დაცვას და ხელისუფლების კონტროლის მექანიზმებს, მაშინ როდესაც არალიბერალური დემოკრატია მიმართულია პოლიტიკური დომინაციისკენ და ინსტიტუციური კონტროლის შესუსტებისკენ. აღნიშნული განსხვავება მნიშვნელოვანია ევროკავშირის დემოკრატიული კრიზისის შესაფასებლად, რადგან სწორედ ამ ორმხრივ მოდელს შორის მოძრაობა განსაზღვრავს ევროპის აღმოსავლეთ ნაწილის დემოკრატიული დეგრადაციის დინამიკას. შესაბამისად, თანამედროვე ევროპული პოლიტიკური განვითარება წარმოაჩენს არა მხოლოდ დემოკრატიის ფორმების მრავალფეროვნებას, არამედ მის შინაარსობრივ დაუცველობასაც ლიბერალური ღირებულებების გათვალისწინების გარეშე (Pech & Scheppele, 2017; Bieber, 2020; Tanács-Mandák & Erdős, 2025).

თავი 2. ევროკავშირის დემოკრატიული კრიზისის მექანიზმები და ინსტიტუციური რეაგირება

2.1. დემოკრატიული უკუსვლის გამომწვევი პოლიტიკური და ინსტიტუციური მიზეზები

დემოკრატიული უკუსვლის ფენომენი ევროკავშირის წევრ ქვეყნებში წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან გამოწვევას თანამედროვე ევროპის პოლიტიკური სტაბილურობისთვის. იგი ასახავს პროცესს, რომლის დროსაც იშლება დემოკრატიის ბირთვი — ხელისუფლების განაწილება, სასამართლოს დამოუკიდებლობა და სიტყვის თავისუფლება — რაც საბოლოოდ იწვევს მმართველობის ავტორიტარულ ტენდენციებზე გადასვლას. აღნიშნული პროცესი განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში, სადაც დემოკრატიული ტრანსფორმაცია არასაკმარისი ინსტიტუციური სტაბილურობით წარიმართა. აღნიშნული უკუსვლა განპირობებულია როგორც შიდა პოლიტიკური ფაქტორებით, ისე ევროკავშირის სტრუქტურული სისუსტით, რაც ვერ უზრუნველყოფს დემოკრატიული სტანდარტების ერთიან დაცვას წევრ სახელმწიფოებში (Cianetti, Dawson, & Hanley, 2018).

დემოკრატიული უკუსვლის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიზეზად მიიჩნევა პოლიტიკური ელიტების ტენდენცია ინსტიტუციური კონტროლის მექანიზმების დაქვემდებარებისკენ. აღმოსავლეთ ევროპის სახელმწიფოებში, განსაკუთრებით უნგრეთსა და პოლონეთში, ხელისუფლებამ მოახერხა საკონსტიტუციო და სამართლებრივი ცვლილებების გზით ძალაუფლების კონცენტრაცია აღმასრულებელ ორგანოებში. აღნიშნული ტენდენცია ეფუძნება პოპულისტურ ნარატივებს, რომლებიც საზოგადოებრივ მხარდაჭერას უზრუნველყოფენ ანტილიბერალური რიტორიკითა და ეროვნული სუვერენიტეტის კონცეფციით. შედეგად, ინსტიტუციური ავტონომია მნიშვნელოვნად მცირდება, ხოლო დემოკრატიული მექანიზმები ფორმალურ ხასიათს იღებს (Krekó & Enyedi, 2018).

პოლიტიკური კულტურის დონეზეც შეიმჩნევა დემოკრატიული უკუსვლის ხელშემწყობი გარემოებები. მრავალ ქვეყანაში პოლიტიკურ კონკურენციას თან ახლავს მედიის პოლარიზაცია, პოლიტიკური კლიენტელიზმი და საზოგადოების დაბალი ნდობა სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ. ამ პირობებში ხელისუფლება ადვილად ახერხებს საჯარო მმართველობის პოლიტიზაციას, რაც განაპირობებს კონტროლის და ბალანსის სისტემის განულებას. შედეგად, დემოკრატია კარგავს ლიბერალურ შინაარსს და ემყარება მხოლოდ არჩევნების ფორმალურ ჩატარებას, მაშინ როდესაც პოლიტიკური პროცესების სიღრმეში დომინირებს პარტიული ლოიალობა და აღმასრულებელი ძალაუფლების მონოპოლიზაცია (Kopecký & Mudde, 2002).

დემოკრატიული უკუსვლის პროცესის გაანალიზება ცხადყოფს, რომ პოლიტიკური და ინსტიტუციური ფაქტორები ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული. სუსტი დემოკრატიული ტრადიციები, არასრულყოფილი სამართლებრივი მექანიზმები და საზოგადოების პოლიტიკური აპათია ქმნის ნიადაგს მმართველობის ცენტრალიზაციისთვის. შედეგად, წარმოიქმნება სისტემა, სადაც სახელმწიფოს ფორმალურად გააჩნია დემოკრატიული სტრუქტურა, მაგრამ არსობრივად ის მოქმედებს ავტორიტარული პრინციპებით. აღნიშნული ვითარება განსაკუთრებით საფრთხისშემცველია ევროკავშირისათვის, რადგან წევრ სახელმწიფოებში დემოკრატიული სტანდარტების დარღვევა ზეგავლენას ახდენს მთლიანად ევროპული მმართველობის მოდელზე (Cianetti, Dawson, & Hanley, 2018; Krekó & Enyedi, 2018; Kopecký & Mudde, 2002).

ამრიგად, დემოკრატიული უკუსვლის გამომწვევი მიზეზები არ შემოიფარგლება მხოლოდ პოლიტიკური ლიდერების ქცევით. ისინი უკავშირდება სისტემურ პრობლემებს — სამართლებრივი ინსტიტუტების სისუსტეს, პოლიტიკური ანგარიშვალდებულების არარსებობასა და მოქალაქეთა ნდობის კრიზისს. ეს პირობები ქმნის მყარ საფუძველს, სადაც არალიბერალური ტენდენციები იკიდებს ფეხს და დემოკრატიული მმართველობა თანდათან კარგავს თავის ძირითად ლიბერალურ ნიშნებს.

2.2. ევროკავშირის სამართლებრივი მექანიზმები დემოკრატიული

სტანდარტების დასაცავად

ევროკავშირი, როგორც პოლიტიკური და სამართლებრივი გაერთიანება, ეფუძნება ძირითად ღირებულებებს — დემოკრატია, კანონის უზენაესობა და ადამიანის უფლებათა დაცვა. ამ ღირებულებების დაცვა წარმოადგენს არა მხოლოდ პოლიტიკური იდენტობის საფუძველს, არამედ გაერთიანების სამართლებრივ ვალდებულებასაც. მიუხედავად ამისა, ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში ევროკავშირმა ვერ შეძლო ეფექტიანი რეაგირება იმ პროცესებზე, რომლებიც წევრ სახელმწიფოებში დემოკრატიული უკუსვლისკენ მიისწრაფვიან. აღნიშნული დისბალანსი მეტყველებს იმაზე, რომ სამართლებრივი მექანიზმები, რომლებიც შექმნილია დემოკრატიული სტანდარტების დასაცავად, ხშირად აღმოჩნდება პოლიტიკურად შეზღუდული ან ინსტიტუციურად არაეფექტური (Blauberger & Kelemen, 2017).

ევროკავშირის ძირითად სამართლებრივ ინსტრუმენტს დემოკრატიული პრინციპების დასაცავად წარმოადგენს ლისაბონის ხელშეკრულების 7-ე მუხლი, რომელიც ითვალისწინებს სანქციების დაწესებას იმ წევრ სახელმწიფოებზე, სადაც აღინიშნება კანონის უზენაესობისა და დემოკრატიის დარღვევა. თუმცა, პრაქტიკამ აჩვენა, რომ აღნიშნული მექანიზმის გამოყენება უკიდურესად გართულებულია პოლიტიკური შეთანხმების მიღწევის სირთულის გამო, რადგან სანქციის დაწესება მოითხოვს ყველა წევრი სახელმწიფოს ერთხმად გადაწყვეტილებას. ეს გარემოება მნიშვნელოვანწილად ზღუდავს ევროკავშირის მოქმედების შესაძლებლობებს და იწვევს სამართლებრივი ჩარევის ინსტრუმენტების პარალიზებას (Riedel, 2017).

გარდა სანქციური მექანიზმებისა, ევროკავშირი იყენებს ეკონომიკურ და სასამართლო ინსტრუმენტებსაც, რომლებიც მიმართულია კანონის უზენაესობის დაცვისკენ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ევროპის სასამართლოს გადაწყვეტილებები, რომლებიც ევროკავშირის სამართლის პრინციპების დაცვის უმაღლეს გარანტად მიიჩნევა. მიუხედავად ამისა, სასამართლოს გადაწყვეტილებების აღსრულება დამოკიდებულია ეროვნულ მთავრობებზე, რაც აჩენს პრობლემას სამართლებრივი სავალდებულობის ეფექტიანობაში. ევროკავშირის მიერ შექმნილი მექანიზმები —

როგორცაა „Rule of Law Framework“ და წლიური ანგარიშგებები კანონის უზენაესობის მდგომარეობის შესახებ — ხშირად რჩება მხოლოდ პოლიტიკური განცხადებების დონეზე და ვერ აღწევს სისტემურ ცვლილებებს იმ სახელმწიფოებში, სადაც დემოკრატიული სტანდარტები შერყეულია (Sitter & Bakke, 2019).

მიუხედავად არსებული შეზღუდვებისა, ევროკავშირის სამართლებრივი ჩარჩო მაინც წარმოადგენს მნიშვნელოვან ბარიერს ავტორიტარული ტენდენციების წინააღმდეგ. მისი მიზანია არა მხოლოდ დარღვევებზე რეაგირება, არამედ დემოკრატიული პრინციპების პრევენციული დაცვა. ამასთან, ექსპერტთა შეფასებით, ევროკავშირის ეფექტიანობა ამ მიმართულებით მნიშვნელოვნად დამოკიდებულია პოლიტიკური ნებისა და ინსტიტუციურ ერთიანობაზე. როდესაც წევრი სახელმწიფოების პოლიტიკური ინტერესები სცილდება საერთო ღირებულებებს, სამართლებრივი მექანიზმები კარგავს მოქმედ ძალას, რაც კრიზისს მხოლოდ აძლიერებს (Blauberger & Kelemen, 2017; Riedel, 2017; Sitter & Bakke, 2019).

ამრიგად, ევროკავშირის სამართლებრივი მექანიზმები ქმნის ფორმალურ ჩარჩოს დემოკრატიის დაცვისათვის, თუმცა მათი პრაქტიკული განხორციელება შეზღუდულია პოლიტიკური კომპრომისების საჭიროებითა და ინსტიტუციური ბალანსის მყიფეობით. აღნიშნული გარემოება აჩვენებს, რომ დემოკრატიული სტანდარტების რეალური დაცვა მოითხოვს არა მხოლოდ სამართლებრივ ჩარევას, არამედ პოლიტიკური პასუხისმგებლობის გაზრდას, რაც აუცილებელია გაერთიანების შიდა დემოკრატიული სტაბილურობის შესანარჩუნებლად.

2.3. ევროკავშირის რეაგირების ეფექტიანობის შეფასება და სისტემური შეზღუდვები

ევროკავშირის რეაგირების ეფექტიანობა დემოკრატიული უკუსვლის პროცესებზე ბოლო ათწლეულებში სერიოზული აკადემიური დისკუსიის საგნად იქცა. მიუხედავად იმისა, რომ გაერთიანება საკუთარ იდენტობას დემოკრატიულ ღირებულებებზე და სამართლებრივ პრინციპებზე ამყარებს, პრაქტიკაში ხშირად ვლინდება მისი ინსტიტუციური უძლურება წევრ სახელმწიფოებში დემოკრატიული სტანდარტების

დარღვევისას. პრობლემის ძირეული მიზეზი მდგომარეობს იმაში, რომ ევროკავშირის სამართლებრივი და პოლიტიკური ჩარჩო შექმნილია როგორც თანამშრომლობაზე, და არა როგორც კონტროლზე ორიენტირებული სისტემა. შედეგად, როდესაც წევრი სახელმწიფო არღვევს დემოკრატიული მმართველობის წესებს, ევროკავშირს ნაკლებად აქვს ეფექტური ინსტრუმენტები რეალური ზემოქმედებისთვის (Halmai, 2018).

ევროკავშირის მოქმედების ერთ-ერთ მთავარ შეზღუდვად მოიაზრება ინსტიტუციური დამოკიდებულება წევრ სახელმწიფოებზე. ევროკავშირის სასამართლო და კომისია უფლებამოსილია დააფიქსიროს დარღვევები, თუმცა მათი გადაწყვეტილებების აღსრულება დამოკიდებულია ეროვნულ ხელისუფლებებზე. ეს ქმნის პარადოქსულ ვითარებას, როდესაც ის სახელმწიფო, რომელიც არღვევს დემოკრატიულ სტანდარტებს, თავადაა პასუხისმგებელი აღმასრულებელ რეაგირებაზე. ასეთ შემთხვევაში სამართლებრივი ჩარევა იძენს დეკლარაციულ ხასიათს და ვერ ახდენს დემოკრატიული დეგრადაციის შეჩერებას. ამ გარემოებამ ნათლად გამოიკვეთა უნგრეთისა და პოლონეთის შემთხვევებში, სადაც ევროკავშირის გაფრთხილებები ვერ გადაიზარდა ეფექტიან სანქციურ მექანიზმებში (Enyedi, 2018).

ევროკავშირის დემოკრატიული ჩარევის არაეფექტიანობა დაკავშირებულია ასევე პოლიტიკურ ინტერესთა კონფლიქტთან წევრ სახელმწიფოებს შორის. გადაწყვეტილებების მიღება დემოკრატიული კრიზისის შესახებ მოითხოვს პოლიტიკური შეთანხმების მაღალ დონეს, რაც პრაქტიკაში ხშირად მიუღწეველია. მაგალითად, 7-ე მუხლის საფუძველზე სანქციების ამოქმედება საჭიროებს ყველა წევრი სახელმწიფოს ერთხმად მხარდაჭერას, რაც შეუძლებლად აქცევს რეალურ ჩარევას ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ავტორიტარულ ტენდენციებს ავლენს პოლიტიკური ლიდერი, რომელსაც გააჩნია რეგიონული მხარდაჭერა. აღნიშნული პოლიტიკური ინერცია კიდევ უფრო ამცირებს ევროკავშირის შესაძლებლობას, დაიცვას საკუთარი დემოკრატიული ფასეულობები (Pitaval, 2024).

თუმცა, მიუხედავად აღნიშნული შეზღუდვებისა, ევროკავშირი მაინც წარმოადგენს დემოკრატიული სტანდარტების დაცვის მნიშვნელოვან გარანტს. მისი ანგარიშგებები, სასამართლო გადაწყვეტილებები და ფინანსური სანქციების მექანიზმები ქმნის

ზეწოლის ფორმალურ საფუძველს იმ სახელმწიფოებზე, სადაც დემოკრატიული უკუსვლა შეინიშნება. ამასთან, ექსპერტთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ ევროკავშირის რეალური გაძლიერება საჭიროებს არა მხოლოდ სამართლებრივი მექანიზმების სრულყოფას, არამედ პოლიტიკური ნების გაზრდას საერთო ღირებულებების დასაცავად. დემოკრატიული კრიზისის პრევენცია მხოლოდ მაშინ გახდება შესაძლებელი, როდესაც ევროკავშირის წევრი სახელმწიფოები საკუთარ ინტერესებს გაერთიანების პრინციპულ ღირებულებებზე მაღლა ადარ დააყენებენ (Halmai, 2018; Enyedi, 2018; Pitaval, 2024).

ამრიგად, ევროკავშირის რეაგირების ეფექტიანობა რჩება შეზღუდული ინსტიტუციური კომპრომისებითა და პოლიტიკური ინტერესების კონფლიქტით. ეს გარემოება ცხადყოფს, რომ დემოკრატიული სტანდარტების დაცვა ევროკავშირში დამოკიდებულია არა მხოლოდ სამართლებრივ ჩარჩოებზე, არამედ წევრი სახელმწიფოების პოლიტიკური პასუხისმგებლობის ხარისხზე, რაც საბოლოოდ განსაზღვრავს დემოკრატიული სტაბილურობის მომავალს ევროპულ სივრცეში.

თავი 3. შემთხვევითი ანალიზი: უნგრეთი და სლოვაკეთი ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის კონტექსტში

3.1. უნგრეთის პოლიტიკური ტრანსფორმაცია და ძალაუფლების კონცენტრაცია

უნგრეთში დემოკრატიული ტრანსფორმაციის პროცესი ბოლო ათწლეულში მკვეთრად გადაუხვია ლიბერალური მმართველობის სტანდარტებს, რაც უდავოდ ასახავს „არალიბერალური დემოკრატიის“ ჩამოყალიბების კლასიკურ მაგალითს. 2010 წლიდან მოყოლებული, პრემიერ-მინისტრ ვიქტორ ორბანის ხელმძღვანელობით, სახელმწიფოში განხორციელებული საკანონმდებლო და ინსტიტუციური ცვლილებები მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ პოლიტიკური სტაბილურობის უზრუნველყოფას, არამედ აღმასრულებელი ხელისუფლების ხელში ძალაუფლების სისტემურ კონცენტრაციას. ამ პროცესმა ხელს შეუწყო კონსტიტუციური კონტროლის შესუსტებას, სამართლებრივი ჩარჩოს პოლიტიზაციასა და პოლიტიკური კონკურენციის შეზღუდვას, რაც საბოლოოდ იქცა დემოკრატიული უკუსვლის საფუძვლად (Bánkuti, Halmai & Scheppele, 2015).

უნგრეთის პოლიტიკური ტრანსფორმაციის ერთ-ერთ მთავარ მექანიზმად განიხილება საკონსტიტუციო წესწყობილების გარდაქმნა. 2011 წელს მიღებულმა ახალმა ფუნდამენტურმა კანონს მნიშვნელოვნად შეამცირა საკონსტიტუციო სასამართლოს დამოუკიდებლობა, რაც ხელისუფლებას საშუალებას აძლევს ფორმალურად ლეგიტიმური, თუმცა შინაარსობრივად კონსტიტუციური ბალანსის დამრღვევი პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღება. ამ ცვლილებების შედეგად სასამართლოს კომპეტენცია მნიშვნელოვნად შეიზღუდა, ხოლო მისი შემადგენლობა პოლიტიკურ გავლენას დაექვემდებარა, რაც დემოკრატიული სტრუქტურების დამოუკიდებლობის დაკარგვის აშკარა ნიშანი გახდა (Ágh, 2016).

დემოკრატიული უკუსვლის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია მედიის თავისუფლების შეზღუდვა და ინფორმაციული გარემოს კონტროლი. ხელისუფლებამ შექმნა ინსტიტუციური სისტემა, რომელიც სახელმწიფო რესურსების მობილიზებით და ბიზნეს ინტერესებთან კოორდინაციით უზრუნველყოფს პროსახელისუფლებო მედიის დომინირებას. ამან მნიშვნელოვნად შეამცირა პოლიტიკური პლურალიზმი და

გააძლიერა ინფორმაციის ერთპიროვნული ინტერპრეტაცია. მედიის ცენტრალიზება საშუალებას აძლევს ხელისუფლებას ჩამოაყალიბოს საზოგადოებრივი დისკურსი ისე, რომ კრიტიკული ხედვები ადგილს ვერ იკავებს პოლიტიკური პროცესების ფორმირებაში. აღნიშნული ტენდენცია ნათლად ასახულია კვლევებში, რომლებიც უნგრეთის საინფორმაციო გარემოს შეფასებაში ხაზს უსვამენ მედიის „ორბანიზაციას“ და დემოკრატიული კონტროლის გაჩენილ ვაკუუმს (Krekó & Enyedi, 2018).

გარდა ამისა, მოქალაქეობისა და პოლიტიკური პროცესების ინსტიტუციური ჩარევის მეშვეობით განხორციელდა არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და სამოქალაქო სექტორის დისკრედიტაცია. ეს ხელს უშლის საზოგადოებრივ აქტორებს შეასრულონ ხელისუფლების მონიტორინგის ფუნქცია და ამცირებს საზოგადოებრივი მონაწილეობის ხარისხს პოლიტიკურ პროცესებში. მსგავსი აღქმა გულისხმობს, რომ უნგრეთი გადადის შემკავებელი მექანიზმებისგან მართული დემოკრატიის მოდელზე, სადაც პოლიტიკური პროცესები მკაცრად კონტროლდება ცენტრიდან და სადაც ძალაუფლების გადაადგილება არა არჩევანის, არამედ პოლიტიკური ნების პროდუქტია (Bánkuti, Halmai & Scheppele, 2015; Ágh, 2016; Krekó & Enyedi, 2018).

ამრიგად, უნგრეთის მაგალითი ნათლად ასახავს, როგორ შეიძლება განხორციელდეს დემოკრატიული ინსტიტუტების ფორმალური შენარჩუნება მათი შინაარსობრივი ფუნქციის გაუქმებით. ძალაუფლების კონცენტრაცია, სამართლებრივი ბალანსის დანგრევა და დამოუკიდებელი ინსტიტუტების სისუსტე ქმნის არალიბერალური მმართველობის სტაბილურ საფუძველს, რომელიც აყალიბებს უნგრეთს არა როგორც ლიბერალურ დემოკრაციას, არამედ როგორც დეფორმირებული დემოკრატიული სისტემის წარმომადგენელს ევროპის სივრცეში.

აღსანიშნავია 2026 წელს ჩატარებული საპარლამენტო არჩევნები უნგრეთში, რომელიც თანამედროვე პოლიტიკური ისტორიის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად იქცა. ეს იყო გამოცდა იმ პოლიტიკური სისტემისთვის, რომელსაც ვიქტორ ორბანი 2010 წლიდან ეტაპობრივად აყალიბებდა, როგორც არალიბერალური დემოკრატიის მოდელს. არჩევნების გზით, 2026 წლის 12 აპრილს, აღნიშნული მოდელი მნიშვნელოვნად შეირყა.

არჩევნები რეკორდული აქტივობით გამოირჩეოდა, რაც პოლიტიკური კონკურენციისა და ცვლილებებისადმი საზოგადოების ინტერესის გაძლიერებაზე მიუთითებდა.

არჩევნებში გაიმარჯვა ოპოზიციურმა პარტიამ „ტისამ“ (TISZA), რომელსაც პეტერ მადიარი ხელმძღვანელობდა. არჩევნების შედეგებმა აჩვენა, რომ, მიუხედავად ძალაუფლების კონცენტრაციისა და წლების განმავლობაში ჩამოყალიბებული ინსტიტუციური უპირატესობებისა, დემოკრატიული კონკურენციის მექანიზმები სრულად არ იყო განადგურებული. 2026 წლის არჩევნები ხშირად განიხილება, როგორც დემოკრატიული უკუსვლის პირობებში ხელისუფლების საარჩევნო გზით ცვლილების იშვიათი მაგალითი.

მაშასადამე, 2026 წელს ჩატარებული საპარლამენტო არჩევნები განიხილება, როგორც გარდამტეხი მომენტი უნგრეთის პოლიტიკური განვითარების ისტორიაში. არჩევნების შედეგებმა აჩვენა, რომ ძალაუფლების კონცენტრაციისა და არალიბერალური მმართველობის პირობებშიც კი შესაძლებელია პოლიტიკური ცვლილებების მიღწევა დემოკრატიული, საარჩევნო გზით.

3.2. სლოვაკეთის დემოკრატიული პროცესების ევოლუცია და ინსტიტუციური სისუსტე

სლოვაკეთის დემოკრატიული განვითარება თანამედროვე ევროპულ პოლიტიკურ დინამიკაში ხშირად აღიქმება როგორც გარდამავალი რეჟიმის მაგალითი, სადაც ლიბერალური ინსტიტუტების ფორმალური არსებობა თანაარსებობს პოლიტიკურ პოლარიზაციასთან, კორუფციასთან და ინსტიტუციურ მერყევობასთან. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანა 2004 წელს გაწევრიანდა ევროკავშირში და ოფიციალურად დაუდგა გზას ლიბერალური დემოკრატიის კონსოლიდაციისკენ, დემოკრატიული უკუსვლის ნიშნები ბოლო წლებში თანდათან გაძლიერდა. მთავარი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ პოლიტიკური კულტურა და ინსტიტუციური სტრუქტურები ვერ ჩამოყალიბდა ისეთ დონეზე, რომელიც უზრუნველყოფდა ხელისუფლების გამჭვირვალობასა და ანგარიშვალდებულებას, რაც დემოკრატიული სტაბილურობის აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს (Tanács-Mandák & Erdős, 2025).

სლოვაკეთის პოლიტიკური პროცესის ერთ-ერთ ცენტრალურ გამოწვევას წარმოადგენს ძლიერი პარტიული ფრაგმენტაცია და მთავრობების ხშირი ცვლილება, რაც ხელს უშლის გრძელვადიანი ინსტიტუციური პოლიტიკის ჩამოყალიბებას. პოლიტიკური არასტაბილურობა ქმნის გარემოს, სადაც სახელმწიფო ინსტიტუტები ძალისხმევას ხარჯავენ არა დემოკრატიული მმართველობის ხარისხის გაუმჯობესებაზე, არამედ მოკლევადიან კრიზისულ რეაგირებებზე. შედეგად, სასამართლოს, პროკურატურისა და საგამომიებო სტრუქტურების დამოუკიდებლობა სუსტდება, რაც ხელს უწყობს პოლიტიკური ჩარევისა და კორუფციული პრაქტიკის გავრცელებას. აღნიშნული ტენდენცია უარყოფით გავლენას ახდენს მოქალაქეთა ნდობაზე და არღვევს დემოკრატიული მმართველობის სანდოობას (Pitaval, 2024).

სლოვაკეთის დემოკრატიული ევოლუციის ანალიზში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლის დაბალ შედეგიანობას. განსაკუთრებით 2018 წელს ჟურნალისტ იან კუციაკისა და მისი საცოლის მკვლევლობამ გამოკვეთა სახელმწიფოს შიგნით არსებული კორუფციული ქსელები და პოლიტიკურ ელიტებთან მათი კავშირები. აღნიშნულმა მოვლენამ ნათლად აჩვენა, რომ დემოკრატიული ინსტიტუტების ფორმალური არსებობა არ ნიშნავს მათი შინაარსობრივი ფუნქციის ეფექტიან განხორციელებას. კორუფციასთან ბრძოლის უწყებების პოლიტიზაცია და სამართლებრივი რეაგირების სისუსტე კვლავ წარმოადგენს ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას, რაც აფერხებს დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესს (Bugarič, 2015).

გარდა სამართლებრივი და პოლიტიკური გამოწვევებისა, სლოვაკეთში დემოკრატიულ პროცესებზე გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი პოლარიზაცია, დეზინფორმაციის სწრაფი გავრცელება და პოლიტიკური რადიკალიზმის გააქტიურება. აღნიშნული ტენდენციები ხელს უწყობს ზედაპირული დემოკრატიული მონაწილეობის გაფართოებას, მაგრამ ამავდროულად ასუსტებს სამოქალაქო ცნობიერებას და ქმნის კრიზისულ გარემოს, რომელშიც პოლიტიკური ინსტიტუტების მიმართ უნდობლობა იზრდება. შესაბამისად, დემოკრატიული უკუსვლის რისკი იზრდება მაშინ, როდესაც პოლიტიკურმა ელიტებმა მოახერხეს პოპულისტური რიტორიკის გამოყენება და ინსტიტუციური მექანიზმების დაქვემდებარება საკუთარი ინტერესებისთვის (Tanács-Mandák & Erdős, 2025; Pitaval, 2024; Bugarič, 2015).

ამგვარად, სლოვაკეთის დემოკრატიული პროცესების ევოლუცია აჩვენებს, რომ მიუხედავად ევროპული ინტეგრაციისა და დემოკრატიული ინსტიტუტების ფორმალური არსებობისა, ქვეყნის პოლიტიკური სისტემა კვლავ არის მყიფე. ინსტიტუციური სისუსტე, კორუფცია, პოლიტიკური პოლარიზაცია და სამოქალაქო ნდობის კრიზისი ქმნის გარემოს, სადაც დემოკრატიული უკუსვლის საფრთხე რეალურად იჩენს თავს და სახელმწიფოს დემოკრატიული განვითარება ხშირად დამოკიდებულია არა სტაბილურ ინსტიტუტებზე, არამედ პოლიტიკური ლიდერების სურვილსა და მათ მიერ არჩეულ სტრატეგიებზე.

3.3. უნგრეთისა და სლოვაკეთის შედარებითი ანალიზი: დემოკრატიული კრიზისის საერთო და განსხვავებული მიზეზები

უნგრეთსა და სლოვაკეთში დემოკრატიული კრიზისის ანალიზი აჩვენებს, რომ ორივე ქვეყანა ურთიერთმსგავს პრობლემებს აწყდება, თუმცა მათი სპეციფიკური პოლიტიკური ტრაექტორიები არსებითი განსხვავებებით გამოირჩევა. ორივე შემთხვევაში დემოკრატიული უკუსვლის უმთავრეს საფუძველს წარმოადგენს ინსტიტუციური სისუსტე, პოლიტიკური პოლარიზაცია და ხელისუფლებისადმი ნდობის შემცირება, თუმცა უნგრეთის მოდელი უფრო მკაფიოდ გამოხატავს ძალაუფლების სისტემურ ცენტრალიზაციას, მაშინ როდესაც სლოვაკეთში კრიზისი მეტწილად გამოწვეულია პოლიტიკურ ფრაგმენტაციასთან და კორუფციულ ქსელებთან დაკავშირებული პრობლემებით. ამგვარი განსხვავებები სახელმწიფოთა დემოკრატიული ტრანსფორმაციის სტრუქტურულ თავისებურებებს ასახავს (Dawson & Hanley, 2016).

უნგრეთმა ბოლო ათწლეულში განიცადა დემოკრატიული სტრუქტურების მიზანმიმართული გარდაქმნა, რომლის ფარგლებშიც ხელისუფლებამ მოახდინა საკონსტიტუციო კონტროლის, მედიისა და სასამართლო სისტემის პოლიტიზება. ქვეყნის პოლიტიკური სისტემა ჩამოყალიბდა როგორც ცენტრალიზებული მმართველობა, სადაც აღმასრულებელი ხელისუფლება ფლობს გადამწყვეტ ძალაუფლებას. ეს გარემოება ნათლად გამოხატავს არალიბერალური დემოკრატიის ტენდენციებს, სადაც ფორმალური დემოკრატიული ინსტიტუტები მოქმედებენ, მაგრამ

მათი შინაარსობრივი ბალანსი დარღვეულია. ამ პროცესმა უნგრეთი ევროპის ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო არალიბერალურ რეჟიმად აქცია (Pech & Scheppele, 2017).

სლოვაკეთში სიტუაცია განსხვავებული მახასიათებლით ვითარდება. აქ დემოკრატიული კრიზისი მეტწილად არ უკავშირდება ძალაუფლების მკვეთრ ცენტრალიზაციას. პირიქით, ქვეყნის პოლიტიკური სისტემა ხასიათდება ხშირი მთავრობის ცვლილებებით, კორუფციის მაღალი დონით და ინსტიტუციური ქაოსით, რაც აფერხებს დემოკრატიული სტანდარტების კონსოლიდაციას. შედეგად, სლოვაკეთში დემოკრატიული უკუსვლა გამოიხატება ინსტიტუციური მერყეობით და ხელისუფლებისადმი საზოგადოებრივი უნდობლობის გაღრმავებით, რაც განსხვავდება უნგრეთის ავტორიტარული ტრანსფორმაციისგან. აღნიშნულ პროცესებზე განსაკუთრებული გავლენა აქვს პარტიულ კონკურენციას, სუსტი სახელმწიფო მმართველობის კულტურას და სამოქალაქო საზოგადოების შეზღუდულ როლს (Grzymala-Busse, 2019).

ორივე ქვეყანა საერთო გამოწვევად აწყდება ევროკავშირის ჩარევის შეზღუდულობას. ევროკავშირის ინსტრუმენტები, რომლებიც განკუთვნილია დემოკრატიული სტანდარტების დაცვისთვის, ვერ უზრუნველყოფენ ეფექტიან რეაგირებას არც უნგრეთის მკაცრ ცენტრალიზაციაზე, არც სლოვაკეთის ინსტიტუციურ მერყეობაზე. შესაბამისად, ორივე შემთხვევაში გამოიკვეთა ევროპული ზედამხედველობის ბერკეტების სისუსტე, რაც კიდევ უფრო ამძაფრებს დემოკრატიული განვითარების დისბალანსს რეგიონში (Pech & Scheppele, 2017; Dawson & Hanley, 2016; Grzymala-Busse, 2019).

ამრიგად, უნგრეთისა და სლოვაკეთის დემოკრატიული ტრექტორიების შედარებითი ანალიზი ცხადყოფს, რომ მიუხედავად საერთო ტენდენციებისა — ინსტიტუციური სისუსტე, პოლიტიკური პოლარიზაცია და ევროკავშირის რეაგირების შეზღუდულობა — მათი კრიზისი განსხვავებული სტრუქტურული ლოგიკით ვითარდება. უნგრეთის შემთხვევა წარმოადგენს სისტემური, ცენტრიდან მართული დემოკრატიული უკუსვლის მოდელს, ხოლო სლოვაკეთი განასახიერებს არასტაბილურ და ფრაგმენტირებულ პოლიტიკურ გარემოს, სადაც დემოკრატიული სტანდარტები ნელ-ნელა იშლება არა

ცენტრალიზებული ძალაუფლების, არამედ ინსტიტუციური არაეფექტიანობის შედეგად.

დასკვნა

კვლევის ძირითადი შედეგები

წარმოდგენილი კვლევა მიზნად ისახავდა უნგრეთსა და სლოვაკეთში ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისის მიზეზებისა და ინსტიტუციურ-პოლიტიკური მექანიზმების ანალიზს, რაც შესაძლებელი გახდა როგორც თეორიული ჩარჩოების, ასევე ქვეყნებზე ჩატარებული ქეისების შედარებით შესწავლის საფუძველზე. კვლევამ ცხადყო, რომ ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში დემოკრატიული უკუსვლა არ წარმოადგენს ერთჯერად ან შემთხვევით მოვლენას; ის სისტემური და მრავალგანზომილებიანი პროცესია. ორივე ქვეყანაში სახეზეა ინსტიტუციური სისუსტე, საზოგადოებრივი პოლარიზაცია და პოლიტიკურ სისტემაზე ელიტების გადამეტებული გავლენა, თუმცა

უნგრეთის შემთხვევაში კრიზისი გამოხატულია ძალაუფლების მიზანმიმართული ცენტრალიზაციით, ხოლო სლოვაკეთში — ინსტიტუციური მერყეობითა და კორუფციული ქსელების სიმძლავრით. ამასთან, ევროკავშირის რეაგირების შეზღუდულობამ კიდევ ერთხელ აჩვენა, რომ საერთო ევროპული მექანიზმები ვერ უზრუნველყოფს დემოკრატიული სტანდარტების ერთიან დაცვას.

თეორიული და პრაქტიკული დასკვნები

თეორიული ანალიზის საფუძველზე გამოიკვეთა მნიშვნელოვანი დიფერენციაცია ლიბერალურ და არალიბერალურ დემოკრატიათა შორის. ლიბერალური დემოკრატია ემყარება ინსტიტუციურ ბალანსს, სამოქალაქო თავისუფლებებსა და ხელისუფლების გაყოფის პრინციპს, ხოლო არალიბერალური მოდელი — ფორმალურ დემოკრატიულ პროცედურებს, რომლებიც ფაქტობრივად ემსახურება პოლიტიკური ძალაუფლების კონსოლიდაციას. ფარიდ ზაქარიას თეორია განსაკუთრებით ეფექტიანი აღმოჩნდა ორივე ქვეყნის დემოკრატიული დეგრადაციის ასახსნელად: უნგრეთის მაგალითზე აშკარად გამოიკვეთა „ლეგიტიმაციით დაფარული ავტორიტარიზმი“, ხოლო სლოვაკეთის შემთხვევაში — „დაუდგრადებელი დემოკრატია“, რომლის რეალური სისუსტე სისტემურმა კორუფციამ დაადასტურა.

პრაქტიკულად, კვლევამ აჩვენა, რომ დემოკრატიული უკუსვლის წინააღმდეგ ბრძოლა საჭიროებს არა მხოლოდ სამართლებრივ ჩარევას, არამედ ფართო პოლიტიკური და ინსტიტუციური რეფორმების დაწყებას. ევროკავშირის ჩარევა კვლავ რჩება შეზღუდული წევრ სახელმწიფოებზე დამოკიდებულებით, რაც მკაფიოდ მიუთითებს იმაზე, რომ საერთო ევროპულ სამართლებრივ ჩარჩოს დამოუკიდებლად არ შეუძლია დემოკრატიული სტანდარტების სრული დაცვა. მით უფრო, რომ ზოგიერთი ქვეყანა თავად ბლოკავს კოლექტიურ გადაწყვეტილებებს, რითაც ხელს უშლის დემოკრატიის დაცვის მექანიზმების ეფექტიანობას.

შემდგომი კვლევის პერსპექტივები

შემდგომი კვლევა მიზანშეწონილია რამდენიმე მიმართულებით. პირველ რიგში, საჭიროა ევროკავშირის სამართლებრივი და პოლიტიკური მექანიზმების ეფექტიანობის სიღრმისეული შეფასება, რათა განისაზღვროს, შესაძლებელია თუ არა არსებული

ინსტრუმენტების გაუმჯობესება ისე, რომ ისინი რეალურად მოახდენენ ზეგავლენას წვერი სახელმწიფოების პოლიტიკურ დინამიკაზე. მეორე მიმართულება უკავშირდება სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში დემოკრატიული ტრანსფორმაციის შედარებით შესწავლას, რადგან რეგიონში არსებულმა ტენდენციებმა შესაძლოა გააძლიეროს ევროპაში დემოკრატიული უკუსვლის საერთო მოდელი. მესამე მიმართულება ეხება დემოკრატიული კულტურისა და სამოქალაქო ცნობიერების კვლევას, რადგან სწორედ ეს ორი ფაქტორი წარმოადგენს დემოკრატიის მდგრადობის ყველაზე მნიშვნელოვან საფუძველს.

ამრიგად, წარმოდგენილი კვლევა ხაზს უსვამს, რომ ლიბერალური დემოკრატიის კრიზისი ევროკავშირში მხოლოდ ცალკეული სახელმწიფოების პრობლემა არ არის; ეს არის სისტემური გამოწვევა, რომელიც საჭიროებს როგორც ეროვნულ, ასევე სუპრანაციონალურ დონეზე ფუნდამენტურ ანალიზსა და ქმედით სტრატეგიებს.

გამოყენებული ლიტერატურის ნუსხა

1. Tanács-Mandák, F., & Erdős, C. (2025). *The Politics of Crises—the Crisis of Politics in Central and Eastern Europe*. *Frontiers in Political Science*.
<https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1643433>
2. Pitaval, L. (2024). *The Visegrad Group: A long way to the EU or a Euroskeptic bastion*. *College of Europe*. Retrieved from
<https://www.coleurope.eu/sites/default/files/uploads/page/The%20Visegrad%20Group%20A%20long%20way%20to%20the%20EU%20or%20a%20Euroskeptic%20bastion.pdf>
3. Blauburger, M., & Kelemen, R. D. (2017). *Can courts rescue national democracy? Judicial safeguards against democratic backsliding in the EU*. *Journal of European Public Policy*, 24(3), 321–336. <https://doi.org/10.1080/13501763.2016.1229357>
4. Pappas, T. S. (2019). *Populism and Liberal Democracy: A Comparative and Theoretical Analysis*. Oxford University Press.
5. Kopecký, P., & Mudde, C. (2002). *The Two Sides of Euroscepticism: Party Positions on European Integration in East Central Europe*. *European Union Politics*, 3(3), 297–326.
<https://doi.org/10.1177/1465116502003003002>
6. Sr, Bánkuti, & Halmai, Gabor & Scheppele, Kim. (2015). 2 Hungary's Illiberal Turn: Disabling the Constitution. 10.1515/9786155225550-006
7. Bojan Bugarič. (2015). A crisis of constitutional democracy in post-Communist Europe: “Lands in-between” democracy and authoritarianism, *International Journal of*

- Constitutional Law*, Volume 13, Issue 1, Pages 219–245, <https://doi.org/10.1093/icon/mov010>
8. Dawson, J., & Hanley, S. (2016). What's Wrong with East-Central Europe?: The Fading Mirage of the "Liberal Consensus". *Journal of Democracy* 27(1), 20–34. <https://dx.doi.org/10.1353/jod.2016.0015>.
 9. Krekó, P., & Enyedi, Z. (2018). *Explaining Eastern Europe: Orbán's Laboratory of Illiberalism*. *Journal of Democracy*, 29(3), 39–51. <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0043>
 10. Zakaria, F. (1997). *The Rise of Illiberal Democracy*. *Foreign Affairs*, 76(6), 22–43.
 11. Grzymala-Busse, A. (2019). *Why Populists Rule in Central and Eastern Europe—and What Can Be Done About It*. *Foreign Affairs*, 98(5), 130–142.
 12. Bieber, F. (2020). *The Rise of Authoritarianism in the Western Balkans*. Palgrave Macmillan.
 13. Ágh, A. (2016). The Decline of Democracy in East-Central Europe: Hungary as the Worst-Case Scenario. *Problems of Post-Communism*, 63(5–6), 277–287. <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113383>
 14. Sitter, N., & Bakke, E. (2019, August 28). Democratic Backsliding in the European Union. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Retrieved 4 Nov. 2025, from <https://oxfordre.com/politics/view/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1476>.
 15. Halmai, G. (2018). *The Rise and Fall of Constitutionalism in Hungary*. In M. Adams et al. (Eds.), *Constitutionalism and the Rule of Law* (pp. 98–121). Cambridge University Press.
 16. Cianetti, L., Dawson, J., & Hanley, S. (2018). Rethinking “democratic backsliding” in Central and Eastern Europe – looking beyond Hungary and Poland. *East European Politics*, 34(3), 243–256. <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1491401>

17. Pech, L., & Scheppele, K. L. (2017). *Illiberalism Within: Rule of Law Backsliding in the EU*. Cambridge Yearbook of European Legal Studies, 19, 3–47. <https://doi.org/10.1017/cel.2017.9>
18. Riedel, Rafał. (2017). Democratic Conditionality in the European Union. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Studia Europaea*. 62. 5-26. 10.24193/subbeuropaea.2017.1.01.
19. Enyedi, Z. (2018). Democratic Backsliding and Academic Freedom in Hungary. *Perspectives on Politics*, 16(4), 1067–1074. doi:10.1017/S1537592718002165